

7. Октябрь XV. 3. 32

ЖЭР ҮСТҮНИН⁺ ПРОЛЕТАРИЙЛАРЫ
БИРИКНЛЭГЭР!

ЭРЖИНЭЛҮ БИЧИК

*Драгоценная
изделие*

ЖАХЫ ЖААН УЛУСТЫН БАШ ТАПКЫ
ҮҮРЭНЭР БИЧИГИ

БУ БИЧИКТИ А. В. ТОЗЫЯНОВ-ЛА
М. В. МУНДУС-ЭДОКОВ БУДУРГЭН

БИЧИКЭ УРЭДТЭН РОССИЯ-РЕСПУБ-
ЛИКАНЫН⁺ КОМИССИЯЗЫ 1925 г.

**А. В. ТОЗЫЯКОВ-ЛА М. В. МУНДУС-ЭДОКОВ
ЭРДИНЭЛҮ БИЧИК**

на ойратском языке.

по заказу Чрезвычайной комиссии по ликвидации неграмотности.

**ЦЕНТРАЛЬНОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО НАРОДОВ СОЮЗА ССР.
Москва, Никольская 10.**

Алт.

4-35

Б

Жэр ўстүнг пролетарийлары бирикклэгэр!

Эржинэлүү бичик

ЈАЖЫ ІААН УЛУСТЫНГ БАШ-
ТАПКЫ БИЧИГИ. ЎҮРЭНЭР

Бу бичикти А. В. ТОЗЫЯКОВ-ЛА
М. В. МУНДУС-ЭДОКОВ. бүдүргэн.

Бичикэ ўрэдэтэн Россия—республиканын комиссиязы 1925 жылда.

Книга набрана и отпечатана
в 1-й типографии Централь-
ного Издательства Народов
С. С. С. Р. Москва, Николь-
ская, 10.
Главлит № 32,648
Тираж 2.000

1.

Ат түт. Ат кат. Тыс ас.

Тыс кат. Сы ас. Сы сис.

ат, от, ты, сы, ас, сас, тас, тос, ис, сис,
кат, тыс.

Am mym.

Aa Oo Yy

Aa Oo Yy

Cc Tt

Cc Tt

2.

Сула сал. Арба сал.

Сүт супа. Сүт ур.

Öрө тур. Ару су сус.

Арба ас, арба сал.

Тус ас болор, тус ал.

Öрө тур, ат ал.

Бала ал. Алар туру.

Арба сал.

öл, öс, öрө, ўр, ўс, ал, ол, сал, сол, ара.
оро, ала, öлө, öлү, сүт, сүр, сүс, söс,
töс, түс, бар, сабар, бала, арба, абра,

Ö ö Ù ù Л л

Ö ö Ù ù Ал

P p Б б

P p Б б

3.

Муны ук. Аш ас. Аш ал.

Кра сал. Курсак болор.

Мал-аш амыр болор.

Уккур уул, укту мал тутты.

Акам кас аткан, оны ашқа

саткан. Бу су балыкту, балык тут уул. Кулак уккур, кол кыска.

Муны ук. Кра сал.

аш, ыш, ош, ак, ук, ок, таш, баш, тош, туш, төш, түш, тыш, көр, көк, кёөш,

күүк, кыш, күш, кар, кур, кан, кам,
мак, нақ, сана, сарна, акыр, уккүр,
акту, үкту.

Шш Үү Мм

Шш   *Үү*   *Мм*

Нн Кк

Нн   *Кк*

4.

Эртэ тур, ишкэ баралы. Ишти
амыгр иштээр кэрэк. Эл-јон јаны

јангу болды, эрјинэ јолду болды. Эмди башкаруу кара албатынын колуна кирди, албатынын јадары јакшы болды. Ёнбёкён јок болды, ёндү јадар јурт болды.

Эртэ түр, шиже барагы.

ан, ада, энэ, бут, буды от, оды, јаш, јыш, јэс, јас, јыл, јол, јодо, јүс, јон, јан, јанг, јаны, јаны, энг, он, онг, тон, тонг, кэнг, тэнг, кэс, тэс, киш, кир, тиш, тил, ис, ит, иш.

Э Э Й й Д д Н Г н

Э э Й й Д д Н Г н

П п И и

П п И и

5.

Ажы түзынг ичип отур, акту сёзинг айдып отур. Энэм эзэнамыр. Ажы-түзы јакшы. Чэгэн сүдин азат, аарчы курудын эдэт. Ажы түзын салат, айлчызын күндүлэйт.

*Ажы-түзынг ичип отур,
акту
сёзинг айдып отур.*

азык, азар, тұзак, казан, казак, кәэр, кәзек, көзөр, көзнөк, ач, оч, эч, уч, ич, ўч, чач, чеч, чәл, чөл, чечек, чочко, чечэн, чортон, чолмон, кижи, кижэн, кажык, кожык, ыжык, тужак, аи-ай, ои-ой, бай-бай, май, кой, уй, сай, сой, тай, той, туй, кый, койон, кыйғы, күмургай.

Зз Гг Жж Чч Йй
Зз Гг Жж Чч Йй

Алтай буквалар.

А а Б б Г г Д д Ж ж З з

Аа Бб Гг Дд Жж Зз

И и Й и К к Л л М м

Ии Йи Кк Лл Мм

Н н О о П п Р р С с

Ж ж О о Т т Т т С с

Т т У у Ч ч Ш ш Ы ы

Ж ж У у Ч ч Ш ш С с

Ү ү Ө ө Џ ј Э э Н н

Үү Өө Џј Ээ Нн

Т О О.

1 бир	60 алтон	I 1
2 эки	70 јэтон	II 2
3 ўч	80 сэгизон	III 3
4 төрт	90 тогузон	IV 4
5 бэш	100 јўс	V 5
6 алты	200 экијўс	VI 6
7 јэти	300 ўчјўс	VII 7
8 сэгис	400 төртјўс	VIII 8
9 тогус	500 бэшјўс	IX 9
10 он	600 алтыјўс	X 10
11 онбир	700 јэтијўс	XI 11
12 онэки	800 сэгисјўс	XII 12
13 онўч	900 тогусјўс	
14 онтөрт	1000 бир мун	
15 онбэш	2000 эки мун	
16 оналты	3000 ўч мун	
17 онјэти	4000 төрт мун	
18 онсэгис	5000 бэш мун	
19 онтогус	6000 алты мун	
20 јирмэ	7000 јэти мун	
30 одус	8000 сэгис мун	
40 төртон	9000 тогус мун	
50 бэжон	10000 он мун	

Орус бичик.

Ель—чиби.

Его—оны.

Ему—оо.

День—түш.

Соль—тус.

Кон—ойнорго тургус-
кан кажык.

Конь—ат.

Угол—толук.

Уголь—кёмүр.

Тише едишь—дальше будешь.

Арай барзан—рада баарын.

Е Є Ъ

Яма—оро.

Яр—судын јары.

Ядро—нэмэнинг özöги.

Ядрышко—эмил.

Опояска—кур.

Пляска—бийэ.

Плясун—бийэчи кижи.

Тряпка—постиң öёни.

Стремя—үзэни.

Спрятал—јажырган.

Тятя—ада.

Дядя—таай.

Мясник—эт садучи.

Тяжело—уур.

Тяга—эзин.

Клятва—чэрт.

Проклятие—карғыш.

Проклятый—карғаткан.

Гляжу—көрүп јадым.

Пристяжка—коштомо-
ат.

Мягкий—јымжак.

Маята—шыра.

Время—öй.

Прямо—чикэ.

Стряпка—курсак эдэр
үй кижи.

Тётя—әjэ.

Пашня—кра.

Мясо—эт.

Я Яя

Белая корова—ак уй.

Красная телка — тижи
јээрэн торбок.

Широкая ѿрлога—јалбак јол.

Черная шапка—кара бүрж.

Вы—слэр.

Вилы—айрууш.

Веник—сибирги.

Ворона—карга.

Волк—бёйрү.

Весна—јас.

Корова—уй, ийнэк.

Олово—тэлэнгир.

Дрова—одун.

Брун—тöгүнчи.

Дерево—агаш.

Воровал—уурдаган.

Весной—јаскыда.

Война—јуу.

Военный—чэрү кижи.

Грива—јал.

Голова—баш.

Говор—эрмэк.

Слово—сöс.

Слава—мак.

Трава—јаш ёлёнг.

Красивый—јараш.

Вор—уурчы.

Веревка — кэндир ар-
макчы.

В Вв

Голова болит—баш ооруп јат.

Корова добрая—јакши уй (ийнэк)

Новый веник—јаны сибирги.

Кривой глаз—кылыш кöс.

Щи—кёчö.

Щенок—күчүк.

Щука—чортон.

Ящик—каирчак.

Щепка—такпай.

Клещ—салja (шалja).

Пища—курсак.

Свищ—окра.

Пещера—куй таш.

Голенище—коныч.

Щерба (уха) балыктынг
мүни.

Теша—каин энэ.

Щ Ыш

Бей щенка—күчүкты сок.

Щука-рыба—чортон-балык.

Налей щей—кёчö ур.

Отец—ада.

Заяц—кайон.

Лицо—jüs, чырай.

Купец—коюим.

Цыплёнок—куштынг
балазы.

Рукавица—мээлэй.

Кузнец—тэмир согор ус.

Целый—бүдүн.

Тупица—моко малта.

Яйцо—јымыртка..

Ящерица—кэлэскэн.

Удалец—чийрак кижи.

Молодец—күлүк кижи.

Ц Үү

Молодец иди туда—Сен күлүк ары бас.

Ты накорми курицу—Сэн такааны азра.

Цыплёнка не раздави—Күштынг бал-
ча бастынг.

Эхо-янгылыш ўн—Форма-кэп.

Холод-соок—Филин-ўкү.

Хворый—оору.

Хитрый—сүмэлү.

Хохотун—каткычы.

Хвост—куйрук.

Хлеб—калаш.	Федот	кижининг ады.
Хвала—Мак.	Фома	
Прохладно—сэрүүн.	Филипп	
Холостой—байдонг.	Фекла	
Холст—кэден.	Марфа	
Хороший—якшы.	Федул	

X X Φ ϕ

Зимой холодно—кышкыда соок.
Весной хорошо—јаскыда јакшы.
Этот человек хвастливый — Бу кижи
мактанчак.

Федул, что губы надул?
Кафтан прожег.
Зашить можно?
Да иглы нет.
А велика дыра?
Один ворот остался.

Федул сэн нэ оозынг калбайтазын?
Кафтанымды отко күйдүрдим.
Јамаар ааи барба?
Ийнэ дэп нэмэ јок
Jaан күйди-ба?
Jaңыс јаказы арткан.

Юла—јүүргүк.	Юмор—каткынчылу.
Краюшка — ётпöктинг кыры.	Вьюга—бороон (шуур- ган)
Юрта—алтай айл.	Юноша—јаш уул.
Юный—јап јаш.	Юг—күн түштүгү.

Ю *Жоң*

Южный человек—күн түштүгининг кижизи.
Я стою на краю деревни—Мэн деревнэний
учунда турум.

Я работаю—мэн иштэнийп турум.

Я пою—мэн кожонгдол турум.

Я читаю книгу—мэн бичик кычырып турум.

Бичик билэри тузалу.

Бичик билбэс кижи сокор кижидий. Со-
кор кижи јолын баштанбас, бичик билбэс
кижи нэмэний аайын билбэс. Бичик билэри
бойына-да, эл-јонго-да тузалу. Бичикчи кижи

бичик билбэстэрди јарык јолго баштаар.
Јалкуурбай бичиккэ ўүрэнэринэ кичээгэр. Бичи-
кчилэр, бичик билбэстэрди ўүрэдигэр!

Колдың күчи-лэ јаткандардың башчызы—
Владимир Ильич Ленинның айтканы мундый:
„Октябрь революциазы башталганның бэри, он јыл
öttүрбэй, бичик билбэс кижи јок болзын,“ дэп ай-
кан.

Бу ўүрэдүү сёсти ончогор сананып, бичиккэ ўүрэнэргэ кичээгэр.

Мундый кэп сөс бар: бир бичик билэр кижи учун, бичик билбэс экёди бэрзэ—дэ, албайтан—

Карагый јок болзын.

Озогы каан башкаруу тужунда, кара албатыны кичээп бичиккэ ўүрэтпэс болгон; эмдиги Совет (jöp) Башкаруу кол күчи-лэ јаткан ўүрэдүүлү ус болзын дэп кичээп туру. Кыйгастанары, күйүнэри, ачаптыры јок болор; нэмэ кэррэктү нэмэ јаим, көп болор, албаты тэкши штэнэр. Ишмэекчи-лэ, мал-аш азраганы ѡрё күн көрөр, түрүдэ јыргап јүрээр.

Ончо албатының Башкаруу олардың јоби (Совет Башкаруу).

Совет (jöptü) Башкаруу дэгэни-бис ишмекчи-лэ, мал-аш азраган албаты. Йонның јоби-

лэ талдап тудулган улус јуулуп, ончо јэрдин кэрэгин башкарат. Олор юнго нэлэ арга тузалу нэмэни кичээйт. Кол күчилэ јаткандардынг адаанына турушклайт.

Ишмэкчи-лэ мал-аш азрайтаннынг бирккэни.

Оок јуртта-деревнэ-айлдарда јуртаган улус аш штэп, мал азрайтан. Онынг артыгын садала нэ кэрэгин алглайт.

Јан јурт-городтордынг ишмэкчи улузы, узанын нэлэ албатыга кэрэктё, тузалу јööжö штэп, оны-ла курсагын азранглайт.

Онынг учун ишмэкчи-лэ, мал—аш азраган улус бирккэн, олордынг анайын бирккэни, нэгэ-дэ јэндирбэс.

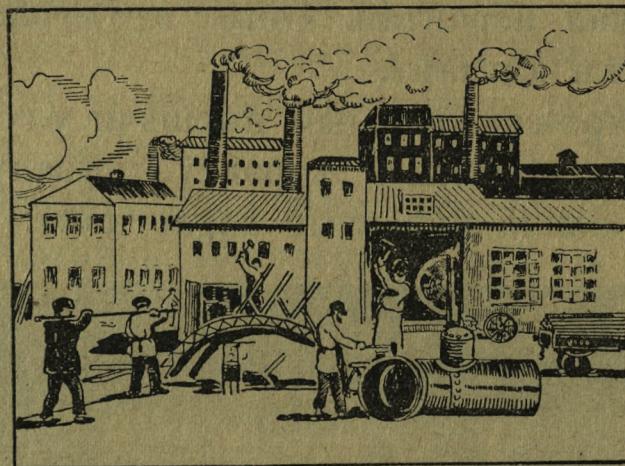
Кижининг бой-бойына кол-бут болуп болышканы, Башкарууна-да тузалу.

Фабриктынг ишмэкчилэрининг, јэр-аш иштээрдинг, мал азраганннынг јööжöзи.

Озогыда ишмэкчилэр уур ишти иштээзэ-дэ, алган јалы курсагына јэтпэй, түрэп, шыралап јүрэтэн.

Аш иштэйтэн, мал азрайтан улус, јэргэ јединбэй, буржуйга јайна, јэрдинг каланын тёлөп тонодотон.

Олор ононг ёскö бичик билбэзинэн шыралайтан; ачулангана аракы ичиц јүрглэйтэн болгон. „Акыр, јэр бистинг болор“ дэп, аш иш-

тэйтэндэри айдатан. Капиталдуга иштэбэскэаргабыс бойбыста болор дэп, ишмэкчилэр подоп јүрглэди.

1917 юлда ишмэкчи-лэ, мал-аш азрайтаны, башкарууны бойынынг колына тутты.

Јэрди, јэр иштэглэйтэнни алыш иштэнди.

Совет (јöп) Башкаруудын тужунда албатынынг јүрүми.

Ишмэкчи-лэ, мал-аш азрагандардынг Башкаруузы јэрди јоннынг колына бэрди; канайда-да иштээзэ, олордын бойлорынын табы болды. Өмö-лэ ортоокко јон јэр иштээр болды.

Ишмэкчилэр јутпа-капиталданг айрылала,
ончо албатыга тузалу болып иштэнди.

Бичик билбэс карындаштарды ундубагар.

Алтай улус ўүрэнзэ
Алдынаң јарық көрөр,
Айландра сананыш,
Айлы-јуртын тыңгыдар.

Озогызын кэмзинип,
Ортокко-ёмө иш эдэр.
Ойрот дэгэн албаты,
Омок јакшы іүрэр.

Санаа-јёби биригип,
Сагалдуулар-да ўүрэнэр;
Салбай бичики тудар,
Самтар јуртын ёнжидэр.

Эки кёзи ачылгандай,
Эржине бичик кычырар;
Эпту куучын айдыш јүрэр.
Элгэ-јонго јакшы болор.

Бичик билэр, ўүрэлэр,
Билбэс уулды ўүрэдигэр,
Бой-бойына килэжип,
Билбэсти билгир эдигэр!

П и ч и к т ы н г у ч у р ы:

	Стр.
Алфавит	1
Бичик билэри тузалу	15
Кариный як болзын	16
Онго олбатынынг Башкаруу олордынг јёбى (Совет Башкаруу).	16
Ишмек силэ мал-аш азрайтаннынг барикэни	17
Фабриктынг ишмэкчилэрининг јер ашп иштэрдинг мал азра- ганнынг јёёмёзи	17
Совет (јёп) Башкаруудынг тумунда албатынынг јўрўми . .	18
Бичик билбэс корындаштарди ундулагар	19

—
ННВ. В 1221

680

Алт.

4-35

